

Норма, 2004. – 496 с. **3.** Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник / Л. А. Морозова. – М. : Юристъ, 2002. – 414 с. **4.** Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка. – Х. : Право, 2009. – 584 с. **5.** Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) : навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с. **6.** Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. **7.** Погребной И. М. Теория права : учеб. пособие / И. М. Погребной. – Х. : Основа, 2003. – 128 с. **8.** Теорія держави і права : академічний курс : підручник / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с. **9.** Теория государства и права : курс лекций / под ред. Матузова Н. И., Малько А. В. – М. : Юристъ, 2003. – 776 с. **10.** Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Батаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с. **11.** Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Л. : Новий Світ, 2000, 2003. – 584 с. **12.** Назаренко Г. В. Общая теория права и государства : учебник : курс для вузов / Г. В. Назаренко. – М. : Ось-89, 2003. – 176 с.

Надійшла до редколегії 24.01.2011

Рассмотрено понятие правовой культуры. Раскрыты особенности каждого вида правовой культуры и функции, которые выполняет правовая культура в обществе.

The definition of legal culture was studied. The features of each type of legal culture and functions, which legal culture realizes in a society, are disclosed.

УДК 342.51

М. В. Кожушко

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ТА СЛУХАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Запропоновано авторське визначення морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України як майбутніх працівників органів внутрішніх справ, встановлено його основну мету, проаналізовано особливості впровадження та реалізації морально-правового виховання майбутніх офіцерів.

Утвердження України як демократичної держави, відродження національної самобутності спонукали до нового бачення професійної підготовки майбутніх офіцерів МВС України. Нестабільна ситуація, в якій здійснюється розбудова ефективної системи апарату Міністерства внутрішніх справ України, значно посилює роль людського фактора, морально-психологічного стану майбутніх працівників органів внутрішніх справ. Сучасна структура МВС України є складною, різноплановою, внутрішньо суперечливою соціальною системою, функ-

© Кожушко М. В., 2011

ціонування якої багато в чому обумовлено особливостями морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України. Питання ефективної підготовки молодих кадрів у будь-якій державі є пріоритетним у концептуальному баченні призначення правоохоронних органів. Зрозуміло, що за таких обставин стратегічним завданням суспільства є збереження, зміцнення і розвиток морально-правового та інтелектуального потенціалу майбутніх працівників МВС України.

Морально-правове виховання передбачає використання різноманітних підходів до його здійснення, характеризує суб'єктивні виховної роботи та сприяє виконанню одного з головних завдань вищого навчального закладу – виховання майбутнього покоління України. Морально-правове виховання, як і будь який послідовний соціальний процес, не може здійснюватись саме по собі, воно реалізується за допомогою використання певної специфіки [1, с. 263].

Саме тому метою даної статті є аналіз особливостей впровадження та реалізації морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: дати визначення морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України та сформулювати його основну мету.

Проблему виховання у процесі навчання порушували прогресивні педагоги минулого: Я. А. Коменський (вимагав від учителя не тільки навчати, але й виховувати), Ж-Ж. Руссо (надавав перевагу «природному вихованню», підпорядковуючи йому навчання), Й. Ф. Герbart (уважав навчання найважливішим засобом виховання, увів термін «виховуюче навчання», що відбиває співвідношення виховання й навчання), І. Г. Песталоцці (пов'язував розумове навчання з моральним, обґрунтовуючи свій підхід тим, що процес пізнання починається з почуттєвих сприймань, які згодом стають свідомістю за допомогою апріорних ідей), А. Дістервегом (стверджував, що принцип викладання одночасно є принципом виховання) [2, с. 58].

Проблеми морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України стали також предметом дослідження та аналізу багатьох юридичних спеціальностей. Зокрема це питання розглядалося в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Б. Авер'янов, П. П. Баранова, Ю. П. Битяк, В. В. Головченко, О. В. Дамаскіна, М. Д. Касьяненко, С. М. Легуша, А. І. Миськів, О. І. Остапенко,

О. Ф. Скакун та інших. Однак, не применшуючи наукові здобутки авторів у цій сфері, все ж таки проблема морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України є неоднозначною, що зумовлює необхідність проведення її ґрунтовного дослідження.

Сьогодні Міністерство внутрішніх справ України приділяє особливу увагу вдосконаленню роботи з кадрами та підвищенню авторитету міліції в країні, і це не випадково. Ставлення до працівників міліції у свідомості нашого населення здебільшого залишається негативним. На жаль, ще можна спостерігати в діяльності окремих їх представників зловживання посадовим становищем, невживання належних заходів до правопорушників, факти зневажливого ставлення до громадян, грубощі, байдужість, непрофесіоналізм [3, с. 212]. Зазначене спонукає до проведення роботи з морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України.

Для покращення ситуації в окресленій сфері було прийнято ряд загальноосвітніх нормативно-правових актів етико-правового характеру, серед яких: 1) Закон України «Про вищу освіту», 2) Державна національна програма «Освіта. Україна XXI сторіччя»; 3) Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» та відповідні інструктивно-методичні документи Міністерства освіти і науки України [4, с. 431].

Наприклад, відповідно до ст. 41 Закону України «Про вищу освіту», навчально-виховний процес забезпечує можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості [5]. Також згідно зі ст. 3 Указу Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 держава повинна забезпечувати: 1) моральне виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу; 2) виховання демократичного світогляду; 3) етичне та естетичне виховання [6]. Однак у цьому документі зовсім не згадується про правове виховання особистості, що є, на нашу думку, значною прогалиною.

Важливе значення при формуванні правової культури майбутніх офіцерів мають також галузеві накази МВС України: 1) про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом у вищих навчальних закладах МВС України [7]; 2) про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України [8]; 3) про Концепцію виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України [9]; 4) про організацію виховної роботи з особо-

вим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України [10]; 5) про Концепцію розвитку системи освіти МВС України [11] та інші.

Аналіз джерельної бази з правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України дає підстави стверджувати, що вищезазначені та інші нормативні акти спрямовані на регулювання морально-етичної, правової та естетичної поведінки зазначеної категорії осіб. Однак предмет дослідження статті стосується виключно правового та морального виховання.

На думку М. В. Беніамінової, під вихованням слід розуміти цілеспрямоване керівництво духовним розвитком людини, підготовкою до життя і праці в суспільстві [12, с. 82]. У свою чергу В. І. Гараджа визначає виховання з позиції відповідальності. Так, науковець вважає, що виховання – це перш за все виховання відповідальності, здібності знатися на тому, що істотно і має сенс, а що – ні, за що відповідати і за що не брати на себе відповідальність [13, с. 236]. Тобто виховання являє собою процес формування світоглядних переконань особистості, заснованих на повазі та відповідальності.

Основним напрямом виховання є моральне виховання, під яким С. У. Гончаренко розуміє один із найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Автор звертає увагу на те, що моральне виховання здійснюється на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами є насамперед гуманізм і демократизм, що виявляється в ідеалі вільної людини, здатної до чесної співпраці, з високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини; любов до батьків, до Вітчизни, до рідної мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері; вміння скрізь і всюди діяти благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти [14, с. 216]. Схоже визначення наводить Г. В. Дубова, на думку якої моральне виховання є цілеспрямованим процесом формування у людини знань, моральних потреб, ідейно-моральних переконань, моральних якостей і почуттів, стійких і звичних

норм поведінки, які відповідають моральному ідеалу [15, с. 306].

Деякі вчені розглядають правове виховання як окрему частину морального виховання. Наприклад, І. Ф. Харламов зазначає, що моральність у суспільстві підтримується не юридичними чи адміністративними санкціями, а силою суспільної думки, вираженням суспільної оцінки моральних чи аморальних вчинків [16, с. 382]. Протилежну позицію займає В. Д. Бабкін, який підкреслює, що соціальна діяльність людей, їх вчинки та інші юридичні дії завжди підлягають моральному оцінюванню. Моральне виховання і свідомість, інші дії, зокрема юридичні, виражають погляди людей на норми та принципи, дотримання яких забезпечується переконанням людини, її суспільною думкою. Закономірність у взаємодії права і моралі пояснюється постійним збільшенням впливу моралі на право і правосвідомість [17, с. 12–13]. Слід підтримати думку А. І. Миськів, яка, досліджуючи морально-правове виховання курсантів, схиляється до того, що мораль та право є взаємозалежними, такими, що доповнюють одне одного, а саме морально-правове виховання – це процес цілеспрямованої діяльності суб'єктів виховного процесу, який спрямований на формування та розвиток такої особистості майбутнього працівника ОВС, якій притаманні висока моральність та відповідний рівень правової свідомості й культури [18, с. 9].

На підставі аналізу наведених понять можна стверджувати, що під морально-правовим вихованням курсантів та слухачів слід розуміти процес розширення і поглиблення знань та навичок курсантів та слухачів щодо прав людини і громадянина, спрямований на формування правового світогляду майбутніх працівників ОВС, розвиток їх творчої індивідуальності, почуття людської гідності та високої моральності, розуміння ролі законодавства як засобу забезпечення їх законних інтересів.

З наведеного визначення морально-правового виховання курсантів та слухачів ВНЗ МВС України сформулюємо основні завдання, які воно виконує: по-перше, виховання у курсантів та слухачів високих морально-правових якостей у ставленні до інших осіб; по-друге, формування відповідальності до виконання поставлених завдань, до законодавства України; по-третє, формування почуття людської гідності та високої моральності; по-четверте, прищеплення курсантам і слухачам відповідальності за виконувани обов'язки на обійманій посаді; по-п'яте, виховання у курсантів та слухачів адекватного світосприйняття та нетерпимості до протиправної поведінки.

Таким чином, виконання цих завдань буде продуктивним, якщо у навчальному закладі буде створено відповідне соціально-гуманітарне мікросередовище, яке буде стимулювати інтелектуальну, емоційну і духовно-етичну активність курсантів та слухачів, враховувати сучасні соціокультурні реалії, специфіку майбутньої професійної діяльності. При цьому вплив соціально-гуманітарного мікросередовища на курсантів та слухачів повинен здійснюватися за допомогою використання традиційного механізму (нормативні знання, що отримуються в сім'ї і найближчому оточенні), інституціонального (суспільно схвалюваний досвід, що засвоюється за допомогою взаємодії навчально-виховної системи навчального закладу з професійним середовищем) і рефлексії (моральна відповідальність особистості і усвідомлення суб'єктивної належності до соціально-професійної групи), які будуть забезпечувати організацію процесу формування моральних якостей, заснованих на пізнанні навколишнього світу, професійного середовища і своєї ролі в суспільстві в цілому і в процесі виконання професійних функцій [19, с. 236].

Курсанти та слухачі приходять до вищого навчального закладу з багато в чому сформованими поглядами на життя, моральними нормами і цінностями, що визнані в суспільстві, тобто з певним рівнем зрілості морально-правової культури. При цьому вона являє собою єдність певних етичних знань, моральних якостей, правових принципів та переконань, а також здібностей до моральної діяльності і активності їх прояву в конкретних практичних діях. Морально-правове виховання визначається рівнем правової освіченості, ступенем розвиненості моральних якостей та почуттів, рівнем усвідомлення мотивів поведінки. Культура морально-правового виховання виявляється через співвідношення вчинків курсантів (слухачів) з відповідними соціальними, професійними та моральними нормами. Тому навчання повинно сприяти входженню курсантів до соціального середовища, що обумовлено обраною професією, тобто самоідентифікацією як працівника ОВС. Отже, перед викладачами та вихователями вищих закладів освіти МВС України постають завдання забезпечення спадкоємності морально-правового виховання, а також сприяння соціалізації курсантів (слухачів), формування зрілих фахівців, які характеризуються високим ступенем розвиненості інтелектуально-професійних, соціально-культурних та морально-вольових якостей особистості, що відображає рівень сформованості їх професійної та моральної культури. При цьому важливо враховувати, що профе-

сійна та моральна зрілість фахівця виявляється в узгодженості його соціальних характеристик та поведінки [20, с. 261].

Таким чином, морально-правове виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України має на меті забезпечення високого професіоналізму, кваліфікації та соціальної адаптації майбутніх офіцерів, що передбачає формування стійких поглядів на суспільство і його цінності, на людину й на самого себе.

На думку С. С. Сливки, морально-правове виховання робить вагомий внесок у справу формування у майбутніх правоохоронців адекватного ставлення до праці (підвищує свідомість); розвиває духовні потреби, формує специфічний підхід до пізнання явищ життя. Цінність моралі у системі МВС полягає у тому, що вона істотно знижує в особистості рівень соціального конформізму, сліпого наслідування уже існуючій думці [21, с. 132].

Наведене дає підстави дійти висновку, що головною метою морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України є узгодження їх моральної поведінки з правовими інтересами інших людей, трансформація та втілення здобутих знань і навичок у реальному житті, формування високих моральних якостей і правової поведінки. Необхідність морально-правового виховання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України зумовлена низкою взаємопов'язаних причин: 1) людина не народжується моральною істотою, яка живе за принципами правової моралі, вона стає такою в процесі морально-правового виховання; 2) особистий досвід будь-якого майбутнього офіцера ОВС відображає його індивідуальні морально-правові здібності; 3) процес морально-правового виховання не обмежується лише процесом навчання у ВНЗ МВС України.

Список літератури: 1. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засоби морально-правового виховання курсантів у ВНЗ МВС України / Л. І. Миськів // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 263–272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09mlivmu.pdf>. 2. Тимченко-Михайліді Н. С. Моральне виховання курсантів в процесі навчання (на прикладі виховної роботи Академії митної служби) / Н. С. Тимченко-Михайліді, В. Б. Пугач // Освіта Донбасу. – 2010. – № 4–5 (141–142). – С. 57–64. 3. Карпунова Н. Г. Гуманітаризація процесу виховання курсантів вузів системи МВС України як фактор гуманізації правоохоронної діяльності / Н. Г. Карпунова // Практична філософія та правовий порядок : зб. наук. ст. – Х., 2001. – С. 212–214. 4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для вузів / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с. 5. Про вищу освіту : закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134. 6. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ

Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860. 7. Положення про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом у вищих навчальних закладах МВС України : затв. наказом МВС України від 30 листоп. 2002 р. № 1279. – К., 2002. 8. Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України : затв. наказом МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1367-04>. 9. Про затвердження Концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України : затв. наказом МВС України від 30 листоп. 2002 р. № 1279. – К., 2002. 10. Положення про організацію виховної роботи з особовим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 25 листоп. 2003 р. № 1458. – К., 2003. 11. Концепція розвитку системи освіти МВС України : затв. наказом МВС України від 15 берез. 2006 р. № 263. – К., 2006. 12. Бениамина М. В. Воспитание детей : учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / М. В. Бениамина. – М. : Медицина, 1991. – 288 с. 13. Гараджа В. И. Религиеведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений и преподавателей сред. шк. – 2-е изд., доп. / В. И. Гараджа. – М. : Аспект-Пресс, 1995. – 350 с. 14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. 15. Професійна етика співробітників правоохоронительних органів : учеб. пособие / [А. А. Гришин, С. В. Гуцин, Г. В. Дубов и др.] ; под ред. Г. В. Дубова, А. В. Опалева. – 2-е изд., с доп. и изм. – М. : Шит-М, 1999. – 383 с. 16. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособие / И. Ф. Харламов. – М. : Высш. шк., 1990. – 576 с. 17. Бабкин В. Д. Правовое воспитание студентов / В. Д. Бабкин. – К. : Вища шк., 1983. – 53 с. 18. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади діяльності ВНЗ МВС України з питань морально-правового виховання курсантів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. І. Миськів. – Х., 2008. – 20 с. 19. Токман А. А. Педагогічні засади формування моральних якостей курсантів навчальних закладів МВС України / А. А. Токман // Теоретичні та прикладні проблеми психології. – 2009. – № 1 (21). – С. 235–240. 20. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с. 21. Сливка С. С. Основні аспекти прояву соціальної культури працівників міліції / С. С. Сливка. – Л. : ПТУ № 58, 1992. – 134 с.

Надійшла до редколегії 12.03.2011

Предложено авторское определение морально-правового воспитания курсантов и слушателей высших учебных заведений МВД Украины как будущих сотрудников органов внутренних дел, установлена его основная цель, проанализированы особенности внедрения и реализации морально-правового воспитания будущих офицеров.

The author's definition of moral and legal education of cadets and students of higher educational institutions within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as future employees of internal affairs agencies is offered. Its main aim is established; features of the moral and legal education of future officers' implementation and realization are analyzed.